

Herakles: één van de velen of...?

*De rol van Herakles en zijn heiligdom op Thasos
In het leven van Alexander de Grote*

Herakles

vs.

Alexander de Grote

Naam

Linda van Looijengoed

Studentnummer

3668894

Cursus

Onderzoeksseminar III 'Heilige Plaatsen'

Docent

F. van den Eijnde en R. Strootman

Datum

23 april 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	Pag. 3
1. Wie was Herakles?	Pag. 5
De mythes rondom Herakles en zijn dood	Pag. 5
<i>Heros</i>	Pag. 6
De culten rondom Herakles	Pag. 7
2. Het Herakleion op Thasos	Pag. 9
Het Herakleion: een rondleiding en verschillende theorieën	Pag. 9
De derde bouwfase van het Herakleion	Pag. 12
De voltooiing van het Herakleion	Pag. 13
De cultus	Pag. 14
Conclusie	Pag. 15
3. De invloed van Herakles op Alexander de Grote en de Macedonische religie	Pag. 16
Alexander de Grote	Pag. 16
Identificatie van Alexander de Grote met goden en <i>heroën</i>	Pag. 17
Culten voor Alexander en de rol van het Herakleion	Pag. 18
Conclusie	Pag. 20
Literatuurlijst	Pag. 22

Inleiding

Herakles was één van de halfgoden van het oude Griekenland. Sinds de oudheid is Herakles erg belangrijk in de Griekse mythologie en nog steeds spreekt hij tot de verbeelding van vele mensen. Er zijn talloze tv-series en films over Herakles gemaakt en hij komt voor in allerlei boeken over Griekse goden. Hij was een mythische held, maar blijkbaar niet één van de velen. Herakles ging niet op in de massa maar werd na zijn dood op verschillende plaatsen vereerd. Eén van de belangrijkste heiligdommen voor Herakles staat in Thasos op het gelijknamige eiland. Dit eiland ligt in het huidige Griekenland maar in de oudheid werd het eiland in de vierde eeuw voor Christus veroverd en ging het horen bij het land van de Makedones. Het land van de Makedones was tot de Romeinse verovering een koninkrijk. In het oude Macedonië waren weinig heiligdommen, maar op Thasos was er dus een belangrijk heiligdom voor Herakles. Het Herakleion bestond al voordat Philippus II Thasos veroverde. De cultus voor Herakles werd echter overgenomen van de Grieken en het heiligdom werd vanaf de vierde eeuw voor Christus zelfs sterk uitgebreid. De vraag is uiteraard waarom dit gebeurde. In deze scriptie zal onderzoek worden gedaan naar de vraag welke rol Herakles en zijn heiligdom op Thasos speelden in het leven van Alexander de Grote. Waarom breidde Alexander het Herakleion uit en welke rol speelde Herakles in zijn leven? Was Herakles een belangrijke godheid voor Alexander of was hij slechts één van de vele godheden die Alexander vereerde?

Over de vroege Macedonische koningen is weinig bekend. Over de afstamming worden nog steeds discussies gevoerd. De Macedoniërs werden lange tijd beschouwd als een stel barbaren, waar de geciviliseerde Griekse steden mijlenver vanaf stonden en niets mee te maken wilden hebben. Er woonden veel verschillende volken in Macedonië en het is onduidelijk waar zij eigenlijk vandaan kwamen. Er zijn weinig bronnen beschikbaar over Macedonië en daardoor is er nog veel onduidelijk. Pas in een latere periode van de Macedonische geschiedenis is er meer informatie overgeleverd. Dit geldt vooral voor de tijd van Philippus II (die regeerde van 359-336) en zijn bekende zoon Alexander III, die vooral bekend is onder de naam Alexander de Grote. Om deze reden richt dit onderzoek zich op Alexander de Grote. Er zijn redenen om aan te nemen dat Herakles een belangrijke rol speelde in het leven van Alexander en het Herakleion kan ook een rol hebben gespeeld. Alexander (die regeerde van 336 tot zijn dood in 323) en zijn voorvaders claimden maar al te graag dat zij afstamden van de Grieken. De Grieken waren immers beschaafd en geciviliseerd en de Macedoniërs wilden niet gezien worden als een barbaars volk. De Macedoniërs claimden een afstamming van een mythische voorvader die afstamde van Grieken. Deze Dorische koningen zeiden op hun beurt dat zij afstamden van de legendarische halfgod Herakles.¹ Alexander de Grote en andere koningen vergeleken zichzelf met hun voorvaders. Van Alexander is bekend dat hij zichzelf liet afbeelden als Herakles. Herakles was blijkbaar een belangrijke god voor Alexander.

In het eerste hoofdstuk van dit onderzoek zal een beeld worden geschetst van Herakles als een *heros*, een held of halfgod, uit de Griekse mythologie. Hoe Herakles werd bekeken door de Grieken zal worden toegelicht. Herakles was Grieks en dus is deze informatie afkomstig van de Griekse mythologie. Over de Macedonische religie en mythologie is erg weinig bekend. Dit komt voornamelijk er in Macedonië Griekse cultuurelementen overgenomen werden. Er werden dus ook Griekse goden vereerd, waaronder Herakles. De mythes rondom Herakles zullen kort toegelicht worden, net als de manier waarop hij wordt beschouwd door de bronnen. Hij wordt een *heros* genoemd, maar tegelijk is Herakles ook een mens met menselijke emoties en menselijk lijden. De

¹ Eugene N. Borza, *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon* (Princeton 1990) 4-5, 69-71; Herod., 8, 137.

cultus van Herakles is een onderwerp dat algemeen besproken zal worden, aangezien het tweede hoofdstuk helemaal gaat over het Herakleion op Thasos en de cultus rondom Herakles op dit eiland. In dit tweede hoofdstuk volgt een soort rondleiding over het heiligdom van Herakles. Er zijn verschillende theorieën over wie dit heiligdom gesticht hebben en in welke periode. Hierover is een historiografisch debat dat uit de doeken gedaan zal worden omdat het van invloed is op de vraag hoe er over Herakles wordt gedacht door historici. Het is belangrijk om rekening te houden met het feit dat bronnen als Herodotus, die vaak dingen in het ongewisse laten, op verschillende manieren worden geïnterpreteerd door verschillende onderzoekers, waardoor er vervolgens verschillende theorieën ontstaan waarvan niet zeker is dat zij de waarheid zijn. Op dit punt blijft er dus veel onzekerheid maar helaas is hier weinig aan te doen. Er zijn immers weinig bronnen beschikbaar. De culten rondom Herakles zijn aan de orde gekomen in het eerste hoofdstuk, dus het hoofdstuk over het Herakleion zal zich specifiek richten op de manier waarop Herakles vereerd werd op Thasos.

Na deze twee hoofdstukken waarin de figuur Herakles, het Herakleion en de theorieën over het heiligdom en de culten rondom Herakles worden besproken, zal het derde hoofdstuk analytisch zijn. Het belang van Herakles staat hier centraal. Wat was het belang van Herakles voor Alexander de Grote? Van Alexander is bekend dat hij zijn Griekse afstamming erg belangrijk achtte en hij zichzelf afbeeldde als Herakles en samen met Herakles op bijvoorbeeld munten. Voorvaders van Alexander die zich ook bezighielden met de claim dat de Makedones volwaardige Grieken waren komen kort aan de orde. Alexander de Grote heeft zijn identiteit en het identificeren van zichzelf met Herakles mogelijk ontleend aan zijn voorvaders. Er kan hier bijvoorbeeld gedacht worden aan Alexander I, die regeerde van 498 tot 454 voor Christus. Deze Alexander had als bijnaam *Philhellenos*, de Philhelleen, wat 'de Griekenvriend' betekent. Voor hem was zijn Griekse afstamming erg belangrijk. Hij stelde bijvoorbeeld dat hij meegedaan had aan de Olympische Spelen.² Er zal in dit hoofdstuk een zo volledig mogelijk beeld worden geschetst van de waarde die gehecht werd aan Herakles, het Herakleion op Thasos en de daartoe behorende cultus.

Tenslotte wordt het onderzoek afgerond met de conclusie waarin hopelijk een duidelijk antwoord gegeven kan worden op de vraag welke rol Herakles en het Herakleion speelden in het leven van Alexander de Grote. Wat was de waarde die gehecht werd aan Herakles en zijn cultus? Herakles was mijns inziens niet zomaar één van de vele goden die de Grieken en de Macedoniërs vereerden. Hij was belangrijk voor de afstamming van de Macedoniërs, die graag als volwaardige Grieken gezien wilden worden. Tevens was er een belangrijk heiligdom voor hem gebouwd op Thasos en daar werd hij met eerbied vereerd. Er waren festivals en feestmalen ter ere van deze mythische halfgod, die misschien wel de belangrijkste en in ieder geval de beroemdste *heros* was uit de Macedonische religie.

² Herod., 5, 22.

1. Wie was Herakles?

Herakles (in het Oudgrieks Ἡρακλῆς, verder ook Heracles of, in het Latijn, Hercules genoemd) was een Griekse halfgod en één van de bekendste zonen van Zeus. Hij was één van de heroën. Een *heros* (een held) was iemand die in de Griekse mythologie werd vereerd als een god en die een goddelijke status toegekend werd. Heroën werden als het ware opgewaardeerd tot goden en waren het kind van een god en een sterveling. Het zien van Herakles als god en tegelijk als held wordt *heros theos* genoemd.³ Herakles spreekt tot de verbeelding van enorm veel mensen en is waarschijnlijk de bekendste *heros* uit de Griekse mythologie. Er zijn veel voorstellingen van hem gemaakt, net als televisieseries en films, waaronder de bekende film *Hercules* van Disney uit 1997 en de televisieserie *Hercules: The Legendary Journeys* (1995-1999).⁴

Waarom spreekt Herakles zo tot de verbeelding van mensen? De cultus van Herakles heeft zich verspreid door de hele Griekse wereld en ver daarbuiten. Dit is duidelijk te zien aan de invloed die Herakles heeft gehad op bijvoorbeeld films. Op dezelfde festivals werd Herakles vereerd als *heros* en daarna als god. Hij had dus een bijzondere status in de Griekse religie. In Macedonië speelde Herakles misschien ook een rol in de religie. Welke rol dit precies was zal blijken uit het vervolg van dit onderzoek. Herakles is tegelijkertijd de beroemdste, maar ook de vreemdste *heros*. Er is geen graf gevonden van Herakles, maar hij wordt wel op veel plekken vereerd.⁵ Goden hadden vrijwel altijd een duidelijk aanwijsbare plek waar zij vereerd werden. Dit waren bijvoorbeeld grotten, heiligdommen boven op bergen (*peak sanctuaries*), bomen, paleizen, tempels of graven.⁶ Het is opvallend dat Herakles geen graf heeft waar hij vereerd wordt. Iedere plek die te maken had met een *heros* kon gebruikt worden als een plek om hem te eren, maar het graf van de held was wel de belangrijkste plek.⁷ Omdat iedere plaats in principe toch gebruikt kon worden om een *heros* te eren, zijn er wel degelijk heiligdommen te vinden voor Herakles, waaronder het heiligdom op Thasos, waar dit onderzoek zich op richt.⁸

De mythes rondom Herakles en zijn dood

De figuur Herakles is vooral bekend door de mythes die over hem verteld worden. Herakles was een echte held: hij was heel menselijk, maar tegelijk was hij iemand die bovennatuurlijke krachten bezat en een soort god was. In het leven van Herakles speelden dieren een belangrijke rol. Hij versloeg bijvoorbeeld een leeuw en een slang en ontvoerde dieren die gegeten konden worden. Deze dieren bracht hij naar de mensen toe zodat ze deze dieren konden eten.⁹ Herakles had blijkbaar zo'n enorme kracht dat hij zelfs de gevaarlijkste dieren als de leeuw en de slang kon verslaan. Deze verhalen rondom Herakles zijn moeilijk historisch te onderbouwen en zijn waarschijnlijk dan ook

³ Walter Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, translated by John Raffan (Oxford 1985) 203.

⁴ 'Hercules', <http://www.imdb.com/title/tt0119282/> (datum laatste wijziging onbekend), geraadpleegd 15 februari 2013; 'Hercules: The Legendary Journeys', http://www.imdb.com/title/tt0111999/?ref=fn_al_tt_2 (datum laatste wijziging onbekend), geraadpleegd 27 februari 2013.

⁵ Walter Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 208.

⁶ Ibidem, 24-34.

⁷ Kerasia Stratiki, 'The Greek heroes as a 'personification'', in: Emma Stafford and Judith Herrin (eds.), *Personification in the Greek world: From Antiquity to Byzantium* (Hampshire 2005) 70, 76.

⁸ Birgitta Bergquist, *Herakles on Thasos. The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for His Sanctuary, Status and Cult Reconsidered* (Uppsala 1973).

⁹ Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 209.

mythes. Herakles komt veel voor in mythologische verhalen, maar bijvoorbeeld ook in de *Ilias* van Homerus. Herakles werd dus geroemd en er werd al in de oudheid over hem verteld in Griekenland.

Heel beroemd zijn de twaalf werken (in het Grieks *athla* genoemd) die Herakles verricht zou hebben. Volgens de traditie worden deze werken toegeschreven aan een gedicht dat geschreven is door een zekere Peisandros van Rhodos. Dit gedicht wordt gedateerd rond 600. In deze periode werd

Herakles met leeuwenhuid

Herakles voor het eerst afgebeeld terwijl hij een leeuwenhuid droeg die over zijn hoofd gedrapeerd was.¹⁰ Karakteristiek voor Herakles is zijn dood. Zijn vrouw Deianeira (een sterfelijke vrouw) stuurde Herakles in een vlaag van jaloezie een vergiftigd kleed. Herakles kreeg door dit kleed zulke helse pijnen te verduren dat hij zichzelf op een brandstapel wierp om te sterven en van deze pijnen verlost te worden. Toen Deianeira het nieuws van de dood van Herakles vervolgens hoorde, beseftte ze dat ze gebruikt was door de centaur Nessos, die Herakles wilde doden en Deianeira daarvoor gebruikte door haar te wijzen op de dingen die Herakles fout had gedaan. Herakles was namelijk verliefd geworden op een slavin. Deianeira beseftte dus dat ze gebruikt was door Nessos en pleegde zelfmoord. In de traditie is de dood van Herakles er één van opoffering. Volgens de *Ilias* was Herakles zelfs geboren om te sterven. Herakles wordt veel afgebeeld terwijl hij opstijgt naar de hemel door de vlammen heen. Het gebruik van opoffering en vervolgens van vergoddelijking is een traditie die afkomstig is uit het Midden-Oosten. De Grieken waren hier blijkbaar al mee

bekend. De berg Oita in centraal Griekenland wordt vaak gezien als de locatie waar Herakles gestorven is, hoewel dit helemaal niet bekend is. De traditie van de dood van Herakles wordt vaak verbonden met deze berg, maar waarom dit gebeurt is onbekend. Op verschillende andere plaatsen wordt Herakles ook vereerd, bijvoorbeeld in Tarsos op Sicilië. Hier wordt ieder jaar een brandstapel gebouwd ter ere van een god die in het Grieks Herakles wordt genoemd en in de lokale talen Sandes of Sandon.¹¹ Herakles is dus bekend onder meerdere namen, ook in gebieden buiten Griekenland.

Heros

Herakles is een typische *heros* of held. De held is altijd sterk, wordt nooit verslagen en heeft een extreme seksuele potentie. De held komt altijd op een vreselijke manier aan zijn einde (zo ook Herakles) en creëert tegelijk zijn eigen tegenstellingen. De geweldige held is namelijk niet alleen een onverslaanbare held, maar hij is tegelijk ook heel menselijk. Hij heeft menselijke emoties en is onderhevig aan menselijk lijden. Hij wordt daarom ook wel een slaaf genoemd. Helden worden ook wel gezien als krankzinnig. Ze laten zich vaak leiden door vlagen van krankzinnigheid. Herakles was een zoon van Zeus maar hij werd niet geëerd als een koning. Herakles was vanaf het begin onderworpen aan Eurystheus, de koning van Myceanae. In opdracht van deze koning voerde Herakles zijn twaalf werken uit. Eurystheus was op zijn beurt onderworpen aan Hera. Hera was de zus en tegelijk de gemalin van Zeus. Herakles droeg de naam van Hera in zijn eigen naam (*kleos*),

¹⁰ Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 209. De afbeelding toont Herakles, afgebeeld met de leeuwenhuid om zijn hoofd en rug gedrapeerd en een andere leeuwenhuid die over zijn arm hangt. In zijn andere hand draagt hij een dolk. Dit beeldje staat in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

¹¹ Ibidem, 209, 210.

alsof Hera trots op hem was. Hera had echter vanaf de geboorte van Herakles al een hekel aan hem en probeerde hem vanaf dat moment al te doden. Ze was namelijk boos op Zeus omdat hij was vreemdgegaan met de prinses Alkmene, de moeder van Herakles en zijn tweelingbroer Iphikles. Het is mogelijk dat de overeenkomsten in de namen van Herakles en Hera toeval zijn, maar voor de Grieken was dit absoluut niet het geval. Herakles werd en wordt vereerd op verschillende festivals. Het verhaal dat Herakles in een vlaag van woede zijn vrouw en kinderen doodde en verbrandde is bijvoorbeeld verbonden met een festival dat eigenlijk gevierd werd ter ere van de Alkeidai ('de zonen van de sterke'). De associatie met Herakles werd echter nooit tegengesproken of ontkend.¹²

De culten rondom Herakles

Culten rondom Herakles hebben zich verspreid door bijna de hele Griekse wereld. Eén van de belangrijkste heiligdommen is die op Thasos, waar het volgende hoofdstuk zich op zal richten. Festivals ter ere van Herakles werden zowel door poleis als door individuele cultenorganisaties gehouden. In Attica zijn bijvoorbeeld verschillende kleine en grote heiligdommen voor Herakles. Het belangrijkste onderdeel van festivals ter ere van Herakles is een groot feestmaal met vlees. Herakles is een helper, een goede en betrouwbare vriend, maar ook een oprichter van altaren, een offeraar en hij wordt voorgesteld als een gulzige eter (vandaar ook de grote feestmalen met veel vlees). Herakles wordt gezien als iemand die het kwaad verjaagt. Boven de deuren stond dan ook vaak geschreven: 'de zoon van Zeus, de eerlijke zegevierende Herakles woont hier. Geen kwaad mag hier binnenkomen.' Afbeeldingen van Herakles werden gebruikt als amulet. Uit het gebruik van

Herakles vecht met de leeuw

amuletten blijkt opnieuw dat er een mengeling bestond van elementen uit de Griekse cultuur en uit de cultuur van het Nabije Oosten. Herakles kende een enorme populariteit. Dit blijkt uit de verspreiding van zijn cultus, maar ook uit de enorme hoeveelheid schilderijen die er van hem gemaakt zijn. Het gevecht van Herakles met de leeuw is honderden keren afgebeeld, zoals op het voorbeeld hiernaast. Herakles werd ook al snel bekend in de Etruskische en Romeinse mythologie en culten. In de Romeinse wereld was Herakles vooral bekend als scheldwoord. Zijn naam werd gebruikt in de uitdrukking *mehercule!* dat zoiets betekent als 'bij Herakles!' Dit was een vloek die je niet gebruikte in het bijzijn van kinderen. Deze uitdrukking was voor de Romeinen net zo vertrouwd als de naam *Herakleis* was voor de Grieken, waar hij vooral werd vereerd als god. Voor de Romeinse soldatenkeizers was Herakles echter ook een groot voorbeeld, want deze keizers vergeleken zichzelf ook met Herakles.¹³

Herakles verkreeg ook grote sociale prestige doordat hij gezien werd als de officiële voorvader van de Dorische koningen. Dit was een traditie die geïntroduceerd was door de Grieken. Niet alleen deze Dorische koningen claimden deze afstamming. De Grieken kenden eigenlijk geen koningen, dus hier moest een verklaring voor worden gevonden. In Sparta waren wel koningen, dus bedachten de Grieken de traditie dat de Dorische koningen vanuit Sparta naar de Argos waren geëmigreerd. De Spartaanse koningen namen na het verdwijnen van het Dorische koningschap de mythische afstamming van Herakles over. Herakles was dus een mythische

¹² Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 210.

¹³ Ibidem, 210-211; Olivier Hekster en Corjo Jansen (red.), *Constantijn de Grote. Traditie en verandering* (Nijmegen 2012) 102.

voorvader. De Lydische en de Macedonische koningen werden later ook zogenoemde *Herakleidai*.¹⁴ Vooral Alexander de Grote claimde de afstamming van Herakles en wilde graag gezien worden als volwaardige Griek.

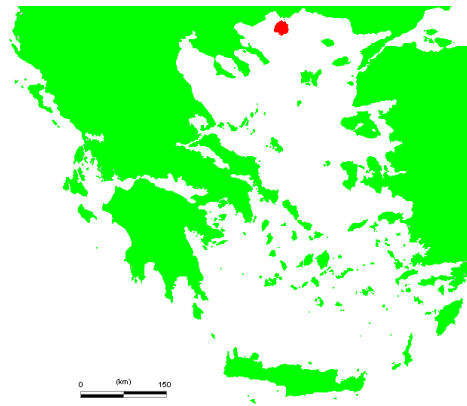
Herakles is een voorbeeld geweest voor vele koningen, maar ook voor de gewone mens. Dit heeft de volgende redenen. Ten eerste is Herakles het prototype van de ideale heerser. Daarom liet bijvoorbeeld Alexander de Grote afbeeldingen van Herakles op zijn munten drukken. Ten tweede is Herakles een model voor de gewone man die hoopt dat hij na een leven vol gezwog in het gezelschap van de goden mag verkeren. Herakles verbrak de verschrikkingen van de dood. Dit werd al over hem gezegd in de vijfde eeuw voor Christus. Het goddelijke en menselijke karakter van Herakles liggen dichtbij elkaar en hij wordt dan ook gezien als het perfecte voorbeeld. De grenzen van de Griekse religie werden doorbroken door Herakles.¹⁵ Herakles was een voorbeeld voor veel mensen in de oudheid en zijn rol in de religie was waarschijnlijk erg belangrijk.

¹⁴ Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 211.

¹⁵ Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical* 211; Hans van Wees, 'Heroes. Theseus, Tragedy and the Athenian Empire', *The Classical Review* 2 (1999) 485.

2. Het Herakleion op Thasos en de cultus rondom Herakles

Eén van de beroemdste heiligdommen voor Herakles ligt op het eilandje Thasos in Macedonië. Thasos is gelegen nabij de Egeïsche zee aan de kust van Thracië. In de vierde eeuw voor Christus werd het eiland veroverd door de Macedoniërs. In 1462 werd het veroverd door de Turken en sinds 1912 is het eiland weer herenigd met het huidige Griekenland.

De rode stip is Thasos

Het heiligdom voor Herakles is gelegen in het zuiden van de gelijknamige stad Thasos en werd in de jaren dertig opgegraven door de Franse School uit Athene. Een decennium later werden de resultaten gepubliceerd door Marcel Launey, één van de archeologen. Hij schreef vervolgens in 1944 het boek *Le sanctuaire et le culte d'Heraklès à Thasos*, over het heiligdom, de figuur Herakles en over de cultus rondom de held.¹⁶ In dit hoofdstuk komt als eerste het heiligdom aan bod. De verschillende bouwfases, onderdelen en functies zullen besproken worden. Als tweede komen verschillende theorieën van historici over het Herakleion en de cultus rondom Herakles aan de orde. Deze theorieën zullen in deze 'rondleiding' verwerkt worden, aangezien deze theorieën van belang zijn voor de manier waarop er gedacht wordt over het Herakleion en de cultus rondom Herakles.

Eén belangrijke theorie is afkomstig van de genoemde Launey. Een tweede theorie is afkomstig van Jean Pouilloux en de derde theorie van Birgitta Bergquist. Pouilloux schreef slechts een decennium na Launey een boek over het Herakleion, getiteld *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*. Hij schreef dit boek in vijf verschillende delen, waarvan het eerste deel verscheen in 1954.¹⁷ De derde belangrijke theorie is afkomstig van Birgitta Bergquist. In 1973 schreef zij het boek *Herakles on Thasos. The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for His Sanctuary, Status en Cult Reconsidered*.¹⁸ Deze theorie van Bergquist is het laatste grote onderzoek dat er tot nu toe is gedaan naar het Herakleion. Om deze reden wordt deze theorie vaak aangenomen als zijnde juist en als de gangbare theorie over Herakles en zijn cultus. Bergquist heeft het materiaal dat gevonden is op het heiligdom opnieuw bekeken en geïnterpreteerd. Zij gebruikt hierbij verschillende plattegronden van het heiligdom. Deze afbeeldingen komen in dit hoofdstuk aan de orde. Veel zaken zijn nog onzeker of multi-interpretabel. De theorie van Bergquist of van één van de andere onderzoekers hoeft dus niet direct juist te zijn. Na de bespreking van het heiligdom en de theorieën van de onderzoekers zal de cultus rondom Herakles zoals deze plaatsvond in het Herakleion toegelicht worden. Tenslotte zal een korte conclusie getrokken worden over de belangrijkste zaken met betrekking tot het Herakleion op Thasos.

Het Herakleion: een rondleiding en verschillende theorieën

Er zijn verschillende bouwfases geweest waarin het Herakleion tot stand is gekomen. Het eerste deel van het heiligdom werd waarschijnlijk al gebouwd in de zevende eeuw voor Christus door Phoenicische handelaars. Deze handelaren brachten echter waarschijnlijk niet de figuur Herakles

¹⁶ Marcel Launey, *Études Thasiennes. Le Sanctuaire et le Culte d'Heraklès à Thasos* (Paris 1944).

¹⁷ Jean Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos* (Paris 1954).

¹⁸ Birgitta Bergquist, *Herakles on Thasos. The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for His Sanctuary, Status en Cult Reconsidered* (Uppsala 1973).

mee. De Phoeniciërs kenden een eigen god genaamd Melqart. Dit was een god die werd geïnstalleerd als *Baäl* (heer of godheid) van de Fenicische stad Tyrus. Melqart werd geïdentificeerd met Herakles en met de zee. De Phoeniciërs waren namelijk een zeevarend volk (wat mogelijk ook hun aankomst als kolonisten op Thasos verklaart) en zij dachten dat hun voorvaders in de zee woonden. De gebergten aan weerszijden van de Straat van Gibraltar werden door de Grieken de Zuilen van Herakles genoemd, maar al voor de Grieken stonden deze bergen bij de Phoeniciërs bekend als de Zuilen van Melqart. De cultus van Melqart, die de Phoeniciërs waarschijnlijk hebben geïntroduceerd op Thasos, kan hebben bijgedragen aan de formatie van goddelijke aspecten van de cultus van Herakles. Herodotus schreef in een passage over het eiland Thasos, waar een van oorsprong Phoenicische god vereerd werd. Deze god was meegebracht door Phoenicische kolonisten en hij was volgens Herodotus bekend voordat Herakles werd meegebracht door kolonisten die afkomstig waren van het Griekse eiland Paros. In de zesde eeuw voor Christus koloniseerden zij het eiland Thasos. Launey gebruikt de passage van Herodotus om aan te tonen dat Herakles werd meegebracht door de Phoeniciërs en werd vereerd op een heiligdom dat de Phoeniciërs bouwden.¹⁹ Wat Launey vergeet te vermelden, is dat deze god waarschijnlijk Melqart was, omdat de Phoeniciërs nog niet bekend waren met Herakles toen zij aankwamen op Thasos. Herakles was immers een Griekse *heros* en geen Fenicische god. Zoals Herodotus opmerkt, brachten de Parische kolonisten (afkomstig van het Griekse eiland Paros) waarschijnlijk Herakles een aantal eeuwen later mee naar Thasos en introduceerden zij Herakles in de cultus van Melqart.

De Phoeniciërs bouwden op Thasos waarschijnlijk dus geen heiligdom voor Herakles, maar voor Melqart. Deze twee verschillende goden en culten zijn later mogelijk samengesmolten tot één god met één cultus, namelijk Herakles en zijn cultus. Het eerste heiligdom zag er waarschijnlijk uit zoals op de afbeelding.²⁰ Het was een simpele plaats van aanbedding met een altaar. Dit is de rechthoek op de afbeelding hiernaast. De ingang van het heiligdom was mogelijk bij het pijltje aan de linkerkant op de afbeelding. De grootte, vorm en hoogte tonen dat dit waarschijnlijk een altaar (*bomos* genoemd). De gevonden sporen van vuur en resten van as en botten op de rechthoekige rots laten niets aan de verbeelding over. Deze plek was een heiligdom met een altaar waarop vleesoffers werden gebracht. De associatie met Herakles is logisch. In hoofdstuk een is namelijk beschreven hoe Herakles werd vereerd met grote vleesbanketten. Waarschijnlijk werd hij daarom ook vereerd met vleesoffers, omdat hij geassocieerd werd met veel en lekker eten.²¹

In de zesde eeuw voor Christus kwamen de Parische kolonisten aan op Thasos. Mogelijk hebben de Pariërs de Phoeniciërs verjaagd van het eiland en hebben zij het Herakleion

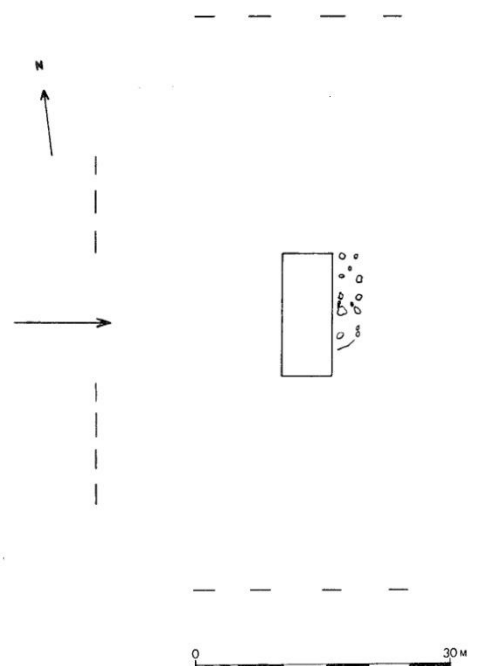

Fig. 4. Plan of the Herakleion in the first period (7th to mid 6th century B.C.), according to the present interpretation. The sacrificial site of *bomos* and *bothroi* is in the centre; the arrow indicates the probable site of the entrance. Scale 1: 600.

¹⁹ Launey, *ET*, 195, 211.

²⁰ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 40.

²¹ Burkert, *Greek Religion. Archaic and Classical*, 211.

overgenomen, de figuur Herakles geïntroduceerd en de cultus rondom Melqart opgeheven. Een andere mogelijkheid is dat de Pariërs vreedzaam samen gingen leven met de Phoeniciërs en dat zij samen de bevolking van Thasos gingen vormen. Na een aantal eeuwen wordt er dan vaak niet meer gesproken over het oorspronkelijke gebied waar ze vandaan komen, maar over het land waar zij zijn gaan wonen. De Phoeniciërs en Pariërs werden, na de kolonisatie door de Parische kolonisten, de bevolking van Thasos, de Thasiërs. Het is goed mogelijk dat de Pariërs zich vermengden met de Phoeniciërs en dat er een gemengde cultus ontstond voor Melqart en Herakles, die met elkaar werden geïdentificeerd. Met zekerheid is dit echter niet te zeggen. Voor de Parische kolonisten was Herakles mogelijk nog geen godheid, maar bezat hij een speciale status. Volgens de overlevering veroverde Herakles namelijk Thasos en gaf hij het eiland cadeau aan de zonen van Androgeos, de Parische koning. Waarschijnlijk is dit een traditie die bedoeld is voor het legaliseren van de Parische verovering van Thasos. Deze bijzondere status van Herakles heeft er mogelijk voor gezorgd dat er een goddelijk aspect werd toegekend aan Herakles, als dit aspect nog niet bestond.²²

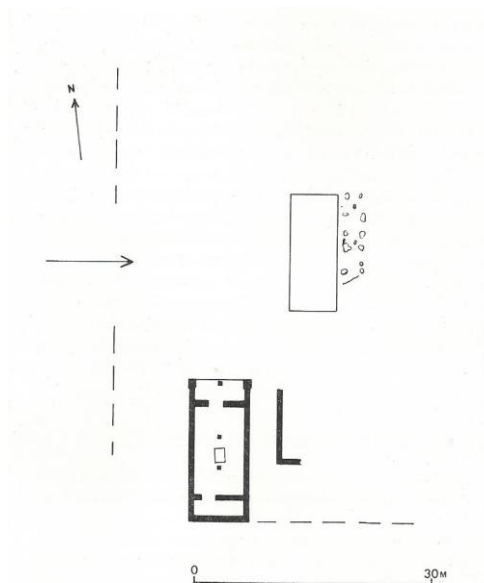

Fig. 5. Plan of the Herakleion in the second period (mid 6th to early and mid 5th century B.C.), according to the present interpretation. The sacrificial site of *bomos* and *bothroi* is in the centre, the *hestiatorion* (= polygonal *oikos*) with interior hearth in the south-west and the *oikos* (?) in the south; the arrow indicates the probable site of the entrance. Scale 1 : 600.

In de periode dat de Pariërs aankwamen op Thasos, werd het Herakleion verder uitgebreid. Het heiligdom hield dezelfde offerplaats zoals afgebeeld op de vorige afbeelding en de afbeelding hiernaast. In deze fase werd er een rechthoekige *oikos* bijgebouwd. Er was een centrale ruimte met een rechthoekige kern en aan iedere zijde van deze kern een zuil, een kleine achterkamer en een voorportaal met mogelijk een zuil. Het geheel werd bekleed met terracotta. Het woord *oikos* betekent 'huis.' Een *oikos* werd meestal als zodanig gebruikt, maar een *oikos* kon ook een tempel zijn of een ander gebouw met publieke, binnenlandse en heilige functies. Op het Herakleion is er waarschijnlijk sprake van een heilige functie. De *oikos* op het Herakleion was waarschijnlijk een tempel. Op de afbeelding is de tweede bouwfase van het Herakleion afgebeeld, die plaatsvond in de zesde eeuw voor Christus.²³ De offerplaats bleef hetzelfde en ook de

ingang van het heiligdom bleef op dezelfde plek. De *oikos* is het gebouw dat linksonder is afgebeeld. De achterkamer is duidelijk te zien en ook het voorportaal is te onderscheiden door de zwarte lijnen met onderbreking (op de plek van de deuropening). In het midden is een klein vierkantje te onderscheiden met twee zuilen ernaast; dit vierkantje was waarschijnlijk een klein altaar. In het voorportaal is ook een zuil te zien.

Een verklaring voor het feit dat er dus twee altaren waren op het Herakleion is niet makkelijk te geven. Het is mogelijk dat er een dubbele cultus bestond rondom Herakles. Dit houdt in dat het goddelijke en het heroïsche deel van Herakles los van elkaar werden vereerd.²⁴ Een andere mogelijkheid is dat Melqart nog werd vereerd op het oorspronkelijke altaar dat de Phoeniciërs gebouwd hadden en dat Herakles in de *oikos* werd vereerd. Herakles en Melqart zouden volgens deze interpretatie later pas met elkaar versmolten zijn.

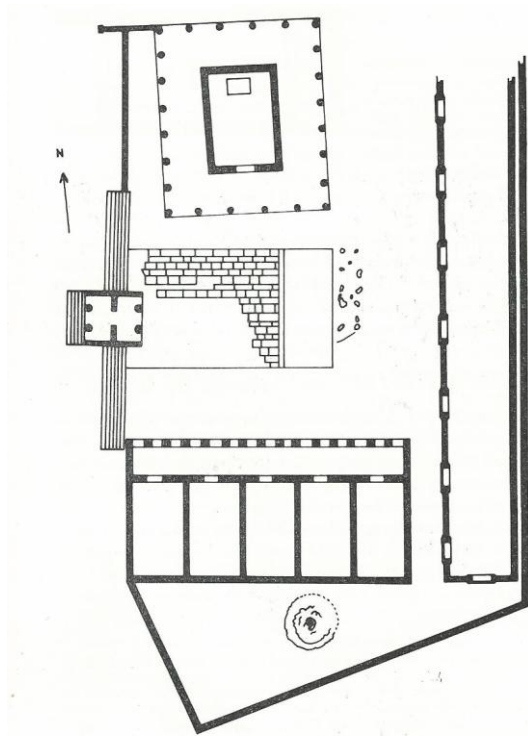
²² Bergquist, *Herakles on Thasos*, 35.

²³ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 42.

²⁴ *Ibidem*, 15.

De derde bouwfase van het Herakleion

In de vierde eeuw voor Christus werden er verschillende uitbreidingen gedaan aan het Herakleion, zoals te zien is op de afbeelding.²⁵ Een mogelijke verklaring is dat in deze periode Thasos werd

veroverd door Philippos II (die regeerde van 359-336), de vader van Alexander de Grote. De Macedonische koningen hechtten altijd veel waarde aan Herakles en zij identificeerden zichzelf graag met deze *heros*. Vooral Alexander de Grote deed dit, maar van zijn voorvader Alexander I is dit ook bekend, zoals is beschreven in de inleiding.²⁶ Herakles was een belangrijke figuur voor de Macedoniërs en het is goed mogelijk dat zij daarom veel geld stopten in het Herakleion en het flink hebben uitgebreid. Met zekerheid is dit echter niet te zeggen. In hoofdstuk drie zal hier verder op worden ingegaan.

Het altaar bleef in alle fasen op dezelfde plek staan en het werd steeds gebruikt. Het altaar werd echter in deze periode, of iets eerder, voorzien van een omheining en waarschijnlijk werd er een plaveisel aangelegd tussen het altaar en de entree. De entree (te zien aan de rechterkant van de afbeelding) werd uitgebreid

met een trap en een voorportaal met twee zuilen bij de ingang en twee zuilen bij de uitgang waar het heiligdom werd betreden. Aan de oostzijde van het heiligdom werd in deze periode een lang, smal gebouw opgericht. Het gebouw was voorzien van een rij openingen die dicht op elkaar stonden. Waarschijnlijk stonden er aan weerszijden van elke opening twee zuilen. Dit gebouw was dus een overdekte zuilengang. Het is mogelijk dat deze zuilengang functioneerde als een galerij voor schilderijen. Verder werden er in deze periode een aantal andere gebouwen bijgebouwd. De *oikos* van afbeelding twee werd in deze fase afgebroken en er kwam een ander gebouw voor in de plaats. Dit is het gebouw in het noorden van het heiligdom. Waarschijnlijk had het gebouw dezelfde functie als de *oikos* en was het een tempel voor Herakles. Om de *oikos* heen stonden zuilen. In het zuiden van het heiligdom werden een rij kamers gebouwd die dienst deden als eetkamers. Dit is te zien aan de plek van de deuropeningen, die zich niet in het midden van de kamer bevinden. Hierdoor was er plek voor ligbedden, die zich bevonden langs de vier zijden van de eetkamer. Alleen de deuropening was uiteraard vrij van ligbedden.²⁷ Het heiligdom werd in deze fase ook voorzien van een *temenos*, een omheining. De functie van het kleine ronde gebouw aan de zuidkant van het heiligdom is onzeker. Het is mogelijk dat het een offerput is, maar dit is niet aan te tonen. Tevens zou dit niet logisch zijn, omdat het los ligt van de rest van het heiligdom.

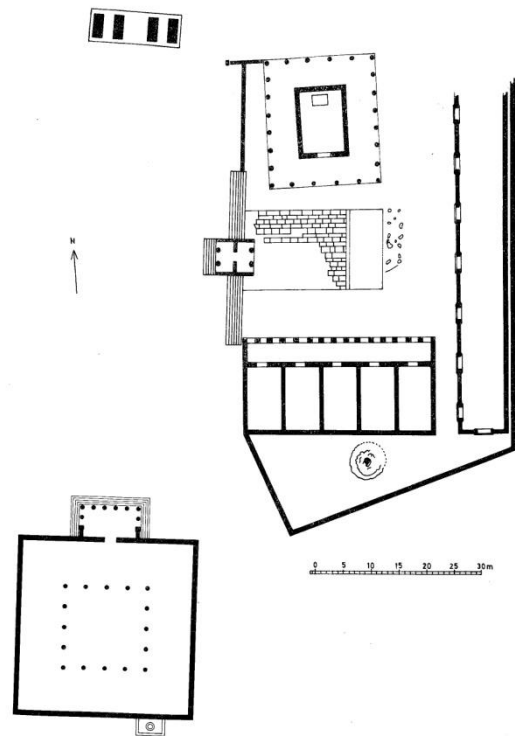
²⁵ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 46.

²⁶ Herod., 5, 22.

²⁷ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 45-50.

De voltooiing van het Herakleion

In de vierde bouwfase, die loopt van de derde eeuw voor Christus tot de verlating van het heiligdom in de derde of vierde eeuw na Christus, werden er nog een aantal gebouwen opgericht op het Herakleion. Het heiligdom werd in deze periode vergroot met een extra gebouw, los van de rest van het heiligdom, in het zuiden. De functie van dit gebouw is niet helemaal duidelijk. Het gebouw heeft een voorportaal en rondom zuilen. Binnenin bevindt zich een open ruimte die omgeven wordt door zuilen. Wat het kleine vierkantje in het zuiden van het gebouw toont is onduidelijk. Het gebouw werd mogelijk gebruikt als tempel. Waarom er een extra tempel werd gebouwd los van de rest van het heiligdom is echter niet te verklaren. De eerder gebouwde delen van het heiligdom werden samen met het terras en de entree de basisplek van het heiligdom. Het Herakleion zag er na de voltooiing waarschijnlijk uit zoals op de afbeelding.²⁸ Het Herakleion werd in verschillende fasen flink uitgebreid. De cultus rondom Herakles werd mogelijk groter, waardoor er meer geld en aandacht werd besteed aan het heiligdom op Thasos.

Er blijft veel onzeker over het heiligdom van Herakles. Er zijn weinig bronnen die afdoende bewijs vormen voor het bestaan van een cultus op Thasos rondom de figuur Herakles. Dat er een cultus bestond is duidelijk, anders was het heiligdom niet zo groot en werd er niet zoveel aandacht en geld aan besteed. Volgens Birgitta Bergquist zijn er een tweetal inscripties die het bestaan van een cultus rondom Herakles verklaren. De eerste inscriptie is van Archilochos, een Griekse dichter die afkomstig was van Paros. Zijn begraafplaats groeide uit tot een soort cultusplaats en hij wordt in één adem genoemd met andere godheden, waaronder Herakles. Dit zou volgens Bergquist een bewijs zijn dat de Parische kolonisten afwisten van het bestaan van Herakles, omdat Archilochos leefde en stierf in de zevende eeuw voor Christus, een eeuw voordat de Pariërs naar Thasos gingen.²⁹ Deze inscriptie is echter te nieuw om dit aan te kunnen tonen. Deze inscriptie stamt namelijk uit het midden van de derde eeuw voor Christus. Dit is een te late periode om iets te kunnen zeggen over het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de cultus rondom Herakles. De tweede inscriptie die Bergquist gebruikt noemt Herakles alleen terloops en is afkomstig uit de eerste eeuw voor Christus. Deze inscriptie is daarmee ook niet overtuigend. De bronnen die Bergquist gebruikt zijn uit een latere periode dan dat er gebouwd werd aan het Herakleion op Thasos.

Het Herakleion was waarschijnlijk het indrukwekkendste heiligdom van Thasos. Er was een groot altaar en een grote tempel die niet onderdoen voor welke Olympische godheid ook. Herakles werd afgebeeld op verschillende Thasische munten. Er waren ook gebeden die gericht werden tot 'Herakles en de andere goden.' Dit zou een bewijs kunnen zijn voor het belang dat de bevolking van Thasos hechtte aan Herakles. De uitspraak 'Herakles en de andere goden' neigt naar henotheïsme, waarbij één god belangrijker is dan de rest, hoewel de andere goden ook vereerd worden. Er moet

²⁸ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 50-52.

²⁹ *Ibidem*, 35.

echter duidelijk voor ogen worden gehouden dat niets met zekerheid kan worden gezegd over het belang dat de Thasiërs hechtten aan Herakles als godheid of als *heros*.³⁰ Zowel de Phoeniciërs als de Pariërs hebben hun invloed uitgeoefend op Herakles en zijn heiligdom. Deze twee volkeren zijn waarschijnlijk samen gaan leven op Thasos en daaruit zijn de Thasiërs ontstaan. Het is dus niet gemakkelijk meer aan te tonen welke elementen uit welke cultuur afkomstig zijn en welk belang de Thasiërs precies hechtten aan Herakles.

De cultus

Op Thasos bestond een cultus voor Herakles. Hij werd vereerd op het Herakleion. De resten van het Herakleion tonen gedeeltelijk het bestaan van de cultus aan. Zo waren er verschillende eetkamers aanwezig waar vleesbanketten ter ere van Herakles werden gehouden en waren er verschillende altaren waarop offers werden gebracht. Op het stenen altaar zijn zelfs botten en asresten gevonden die het bestaan van deze offers aantonen.³¹ Er zijn een aantal fragmenten van inscripties gevonden op het Herakleion die aantonen dat er militaire defilés en parades plaatsvonden om Herakles te eren. Er was een festival dat *Herakleia* werd genoemd en volgens een inscriptie uit de vierde eeuw voor Christus werden er wedstrijden gehouden op dit festival. De *Herakleia* waren grote festivals. Waarschijnlijk waren er feestelijke bijeenkomsten en werden er lofredes uitgesproken door *panegyrici*. Dit zijn personen die zich bezighouden met *panegyriek*, het uitspreken van lofredes. Deze lofredes werden uitgesproken ter ere van een grote heerser of een godheid. De lofredes werden gericht op levenden maar ook op doden. Grafredes namen namelijk ook vaak de vorm aan van een lofredede op de overledene.³² De festivals voor Herakles werden ook *Soteria* genoemd. *Soteria* verwijst naar *Soter*, een naam waaronder Herakles ook bekend stond. Het bestaan van militaire wedstrijden, rituele en gewijde banketten en lofredes toont aan dat er een goddelijk aspect van Herakles werd vereerd door de Thasiërs. Mogelijk waren er invloeden uit de Griekse (afkomstig van de Pariërs) en Phoenicische cultuur aanwezig. Er werd misschien ook een heroïsch aspect van Herakles vereerd in het Herakleion, maar hier is geen duidelijk bewijs voor. Mogelijk was Herakles een nakomeling van een Parische held. Dit kan echter ook een zogenoemde *invention of tradition* zijn, waarbij een volk een traditie bedenkt om zo een gemeenschappelijke geschiedenis te creëren.

Het is mogelijk dat er sprake was van een dualistische cultus, waarbij goddelijke en heroïsche aspecten werden vereerd, maar er is geen duidelijk onderscheid te maken tussen deze twee vormen als gekeken wordt naar de uitoefening van de culten. De culten werden misschien op een andere plek in het heiligdom beoefend. Dit is een mogelijke verklaring voor de aanwezigheid van verschillende tempels en altaren op het Herakleion. Het is echter ook mogelijk dat er onderscheid werd gemaakt in het tijdstip waarop de verschillende onderdelen van Herakles werden vereerd. Voor de cultus rondom Herakles op Thasos is dit niet met zekerheid te zeggen. Bergquist beschrijft de cultus voor Herakles te Sikyon (een antieke stadstaat gelegen tussen Korinthe en Achaea) en stelt dat het mogelijk is dat Herakles op dezelfde wijze werd vereerd op Thasos. Het goddelijke deel van de cultus vond plaats in de ochtend en het heroïsche deel in de avond. Er werd in Sikyon dus onderscheid gemaakt in het tijdstip en niet in de locatie. Als er op Thasos sprake was van een dualistische cultus voor Herakles, dan is het mogelijk dat deze cultus op dezelfde manier werd beoefend als in Sikyon.³³ Er is echter alleen duidelijk bewijs dat er het goddelijke aspect van Herakles

³⁰ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 36; François Salviat, *Guide de Thasos* (Athens 2000) 70, 168.

³¹ Bergquist, *Herakles on Thasos*, 40, 49.

³² Ibidem, 37, 38.

³³ Ibidem, 37-39.

werd vereerd op Thasos, de vergelijking met Sikyon is slechts een theorie van Bergquist. Het is naar mijn mening eventueel mogelijk dat Herakles op dezelfde manier werd vereerd op Thasos. Er waren op het Herakleion immers waarschijnlijk verschillende tempels met verschillende altaren. Zekerheid is er echter niet te geven.

Conclusie

Er kan veel verteld worden over het Herakleion, maar er is weinig zekerheid. De Phoeniciërs waren het eerste volk die aanwezig waren op Thasos. Zij brachten waarschijnlijk hun eigen god, Melqart mee. Deze Melqart werd later pas geassocieerd met Herakles en misschien smolten deze goden toen samen tot één god die vereerd werd op Thasos. Deze god was Herakles, die meegebracht werd door de Parische kolonisten. Zij vermengden zich waarschijnlijk met de Phoeniciërs en werden de bevolking van Thasos, de Thasiërs. Het Herakleion werd in verschillende fasen gebouwd en in de derde eeuw voor Christus werd het heiligdom waarschijnlijk voltooid. In de vierde eeuw voor Christus werd er vooral erg veel gebouwd aan het Herakleion. Het is mogelijk dat dit komt doordat de Macedoniërs in deze periode Thasos hadden veroverd en veel waarde hechtten aan de figuur Herakles. Er wordt meer aandacht besteed aan deze theorie in het derde hoofdstuk. Na de verlaten van het heiligdom in de derde of vierde eeuw na Christus werd er niet veel meer gedaan met het Herakleion. In de Romeinse periode werd er door keizer Caracalla een boog gebouwd tegenover het heiligdom. Het is mogelijk dat de Romeinen waarde hechtten aan Herakles en hem hebben vereerd op het Herakleion. Door er een boog bij te plaatsen liet Caracalla misschien zien dat hij het heiligdom belangrijk vond. Het is lastig aan te tonen wat er plaatsgevonden heeft op het Herakleion. Er zijn niet veel archeologische resten meer te vinden, maar met een goed vermogen tot interpretatie zijn een aantal zaken gelukkig nog op te helderen. Helaas, maar zeker ook mysterieus en interessant, zullen er altijd zaken over het Herakleion onopgehelderd blijven. De afbeelding hieronder toont het Herakleion op Thasos zoals het er anno 2013 uitziet. Dit is het gedeelte waar de meeste resten nog van over zijn, namelijk de oorspronkelijke tempel met daarin het altaar voor Herakles.

Huidige site Herakleion

Copyright: R. Strootman, 8 april 2013

3. De rol van Herakles en het Herakleion in de Macedonische religie en in het leven van Alexander de Grote

Herakles spreekt niet alleen tegenwoordig nog tot de verbeelding. Zoals besproken heeft Herakles ook veel invloed gehad in de oudheid, in het bijzonder in Griekenland, maar zeker ook in Macedonië. Het staat immers vast dat er een Herakleion is op het eiland Thasos. De overblijfselen zijn duidelijk te zien. Aan het bestaan van een Herakles' cultus wordt dan ook niet getwijfeld. De rol van Herakles is echter minder gemakkelijk aan te tonen. Herakles is van belang geweest in Macedonië, het Herakleion was namelijk een belangrijk heiligdom. Vanaf de vierde eeuw voor Christus behoorde het eiland tot het Macedonische rijk en in die periode is er ook flink gebouwd aan het heiligdom. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de Macedonische koningen Philippus II, maar met name zijn zoon Alexander III, Herakles en zijn heiligdom belangrijk vonden en daarom veel geld besteedden aan het Herakleion. Het Herakleion kent invloeden uit verschillende culturen, waaronder de Griekse en de Phoenicische cultuur. De Phoeniciërs hebben zich waarschijnlijk vermengd met de Pariërs die na hen op het eiland kwamen en het koloniseerden. Samen werden zij de bevolking van Thasos, de Thasiërs. Er zijn ook Griekse invloeden te zien in het Herakleion. De Pariërs waren immers afkomstig van Paros, een Grieks eiland. Herakles was een Griekse *heros*. De Macedoniërs wilden graag gezien worden als volwaardige Grieken en zij benadrukten daarom hun Griekse afkomst. Macedonische invloeden op het Herakleion zijn om deze reden lastig aan te tonen. Over het leven van Alexander de Grote is veel bekend. Herakles speelde een rol in Alexanders leven. Alexander de Grote vergeleek zichzelf met Herakles en wilde zijn daden imiteren en zelfs proberen te overtreffen. De precieze rol van Herakles en zijn heiligdom in het leven van Alexander staat centraal in dit hoofdstuk.

Alexander de Grote

Alexander III, vooral bekend onder de naam Alexander de Grote, was koning van Macedonië van 336 tot 323 voor Christus. Hij was één van de beroemdste koningen die Macedonië ooit heeft gekend. Door de expansie en consolidatie van het Macedonische rijk en de militaire hervormingen van zijn vader Philippus II, kon Alexander de Grote het rijk enorm uitbreiden en reikte zijn invloed tot ver in Azië.³⁴ Er ontstond een heersercultus voor Alexander na zijn dood in 323. Het lichaam en de relieken van Alexander gingen een belangrijke rol spelen in verschillende oorlogskwesties.³⁵ Niet alleen na zijn dood, maar ook tijdens zijn leven speelden goden een belangrijke rol in de manier waarop Alexander werd afgebeeld. Er was sprake van een soort koninklijke propaganda waarin Alexander zich liet afbeelden als godheid of *heros*. In zijn boek *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great* uit 1988 schrijft A.B. Bosworth als volgt over Alexander: *'Beginning as a Heraclid and descendant of heroes, he had become son of Zeus and competitor with the heroes.'*³⁶ Alexander werd beschouwd als een godenzoon en als concurrent van de helden. Hij was ook een zogenoemde *Heraclid*. Dit was iemand die claimde dat hij afstamde van Herakles. Herakles was blijkbaar belangrijk voor Alexander, omdat hij claimde dat hij van hem afstamde.

Alexander de Grote was niet de enige koning die claimde een nakomeling van Herakles te zijn. Het verhaal van de mythologische afstamming van de Macedoniërs circuleerde al in de eerste

³⁴ Michael Zahrnt, 'The Macedonian Background', in: Waldemar Heckel and Lawrence A. Tritle (eds.), *Alexander the Great. A New History* (West Sussex 2009) 7.

³⁵ Alexander Meeuws, 'Alexander's Image in the Age of the Successors' in: Waldemar Heckel and Lawrence A. Tritle (eds.), *Alexander the Great. A New History* (West Sussex 2009) 238.

³⁶ A.B. Bosworth, *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great* (Cambridge 1988) 288.

eeuwen van het Macedonisch koninkrijk. De Macedoniërs werden vaak gezien als barbaren en zij wilden af van dit imago. De Macedonische koningen bedachten dan ook de traditie dat zij afstamden van Herakles. Zij claimden dat ze afkomstig waren uit de polis Argos in Griekenland en afstamden van de mythische koning Perdikkas I. Deze Dorische koning stelde dat hij afstamde van de *heros* Herakles.³⁷ Een andere manier om de Griekse afstamming duidelijk te maken blijkt uit een fragment van Herodotus. Koning Alexander I (die regeerde van 494-450) had als bijnaam *Philhellenos*, de Philhelleen, wat 'de Griekenvriend' betekent. Uit deze naam blijkt dat hij het erg belangrijk vond om als Griek of in ieder geval als Griekenvriend te worden gezien. Deze term was namelijk meestal voorbehouden aan niet-Grieken, omdat het vreemd is om een Griek 'Griekenvriend' te noemen.³⁸ Alexander I vond zijn Griekse afstamming erg belangrijk. Hij stelde bijvoorbeeld dat hij meegedaan had aan de Olympische Spelen. Als iemand geen Griek was, kon er niet meegedaan worden met de Olympische Spelen. Als tegenargument vertelde Alexander I toen het verhaal van zijn afstamming van de Doriërs die afkomstig waren uit Argos. Dit was voldoende bewijs dat Alexander I Grieks was.³⁹ Dit is echter niet zeker. Er bestaat namelijk nog een andere plaats die Argos heet en die niet in Griekenland ligt. Tevens komt Alexander I niet voor op de deelnemerslijsten van de Olympische Spelen. Waarschijnlijk is er hier dan ook sprake van *invention of tradition*, waarbij een volk een gezamenlijke traditie bedenkt die bijvoorbeeld te maken heeft met de afstamming. Dit scheidt een bijzondere band tussen de verschillende mensen omdat zij een gemeenschappelijke mythische voorvader hebben. Een andere bron die spreekt over de mythische afstamming van de Macedoniërs van de Argeaden is Euripides. Hij schreef het toneelstuk *Archelaus*, waarin hij een mythische Archelaus bedacht, die een afstammeling was van Herakles.⁴⁰

Identificatie van Alexander de Grote met goden en heroën

Alexander de Grote werd geïdentificeerd met verschillende goden en *heroën*. Het meeste bewijs voor de heersercultus rondom Alexander stamt van na zijn dood. Volgens Bosworth vestigde de heersercultus zich definitief na de dood van Alexander.⁴¹ Of Alexander ook al werd vereerd tijdens

Alexander de Grote als Herakles

zijn leven is onduidelijk. Tevens is het onduidelijk of deze heersercultus is beïnvloed door de Perzische of Egyptische cultuur of dat het een fenomeen is dat afkomstig is uit Griekenland.⁴² Alexander werd echter niet alleen na zijn dood door anderen geïdentificeerd met en vereerd als verschillende godheden. Tijdens zijn leven verspreidde Alexander zelf ook afbeeldingen waarbij hij zichzelf met de goden identificeerde. Dit gebeurde bijvoorbeeld op verschillende munten.⁴³ Alexander modelleerde zijn

afstamming van *heroën* en goden al vroeg in zijn regeerperiode. De koning identificeerde zichzelf in het bijzonder met Herakles, Achilles en Dionysus. Hij deed dit op twee manieren. Van zijn

³⁷ Borza, *In the Shadow of Olympus*, 4-5, 69-71; Herod., 8, 137.

³⁸ Borza, *In the Shadow of Olympus*, 113, 172.

³⁹ Herod., 5, 22.

⁴⁰ Borza, *In the Shadow of Olympus*, 172.

⁴¹ Bosworth, *Conquest and Empire*, 288.

⁴² Boris Dreyer, 'Heroes, Cults and Divinity' in: Waldemar Heckel and Lawrence A. Tritle (eds.), *Alexander the Great. A New History* (West Sussex 2009) 218.

⁴³ De afbeelding is Alexander de Grote afgebeeld als Herakles. Op de andere zijde van de munt (rechts) is Zeus afgebeeld, zittend op een troon. Herakles was namelijk een zoon van Zeus.

moederskant liet hij zijn afstamming lopen via de Epirische Molossiërs naar Achilles. De regerende dynastie in Macedonië, die van de Argeaden, claimde Herakles als hun voorvader.⁴⁴ Bovendien wilde Alexander de daden van Herakles, Achilles en Dionysus overdoen en misschien zelfs verbeteren.⁴⁵ Alexander ging bijvoorbeeld naar Ilium om door middel van offers boete te doen voor de daden van zijn 'voorvader' Achilles, en hij leidde persoonlijk zijn leger naar verschillende plaatsen waar hij hen in groot gevaar bracht, om zoveel mogelijk de acties van Herakles en Dionysus te naderen. Alexander belegerde bijvoorbeeld in 327-326 het gebergte Hindu Kush (tegenwoordig ligt dit gebergte in Afghanistan en Pakistan), waar volgens de mythe Herakles faalde. Deze actie van Herakles probeerde Alexander dus te verbeteren. Alexander vergeleek zichzelf niet alleen met Herakles, Achilles en Dionysus, maar hij droeg ook gewaden die geassocieerd werden met de gewaden van Hermes en Artemis.⁴⁶

Er wordt door moderne historici volop gedebatteerd of Alexander dacht dat hij een reïncarnatie was van Dionysus, of dat hij een *Neos Dionysus* zou worden na zijn dood. Dit betekent dat hij dan gelijk zou worden aan Dionysus. Alexander identificeerde zich naast deze goden ook met Zeus Ammon in Egypte. Alexander werd soms ook in negatieve zin geassocieerd met goden zoals Dionysus en Herakles. Na Alexanders dood schreef Ehippus een satirische tekst over Alexander, waarin hij stelde dat Alexander overleed na een heftige drinksessie waarbij hij uit de beker van Herakles had gedronken. Dit verhaal is uiteraard bedoeld ter belediging van Alexander en het is niet historisch onderbouwd. Dionysus, die onder andere de god van de wijn was, werd geassocieerd met dronkenschap.⁴⁷ Alexander werd hier soms op een negatieve manier ook mee geassocieerd. Of Alexander nu tijdens zijn leven al werd vereerd of pas na zijn dood, Alexander identificeerde zichzelf al met goden en *heroën* en hij probeerde hun daden te imiteren en zelfs te overtreffen.

Culten voor Alexander en de rol van het Herakleion

Er bestonden al vroeg culten voor Alexander in Klein-Azië en op de Egeïsche eilanden. Er bestond een *koinon*, een festival, voor Alexander, dat gevierd werd op zijn verjaardag. Deze *koinon* vond ook plaats op Thasos. De beslissing om Alexander te vereren op Thasos heeft Alexander waarschijnlijk of zelf genomen in 324, of het was een reactie op de campagne die hij ondernam in Klein-Azië in 334. Het is echter ook mogelijk dat deze culten pas na de dood van Alexander ontstonden.⁴⁸ Mogelijkerwijs werd de cultus voor Alexander de Grote op Thasos samengevoegd met de cultus die daar bestond voor Herakles op het Herakleion. Alexander identificeerde zichzelf immers met Herakles en het Herakleion was een groot bekend heiligdom voor deze *heros*. De cultus voor Herakles werd in de vierde eeuw voor Christus flink uitgebreid. Dit blijkt uit de verscheidene uitbreidingen van het Herakleion in die periode. De Phoeniciërs en Pariërs hadden zich een aantal eeuwen daarvoor al vermengd en waren de bevolking van Thasos, de Thasiërs, geworden. Er is geen duidelijke verklaring waarom de Thasiërs in de vierde eeuw het Herakleion ineens gingen uitbreiden. Het zou echter wel kunnen dat de Macedonische koningen meer aandacht hebben besteed aan het Herakleion in deze periode. In de vierde eeuw voor Christus veroverde Philippos II namelijk Thasos. Alexander de Grote moet afgeweten hebben van het heiligdom voor Herakles dat op het eiland

⁴⁴ J. Seibert, *Alexander der Grosse* (Darmstadt 1994) 204-206; Ulrich Huttner, *Die Politische Rolle Der Heraklesgestalt Im Griechischen Herrschertum* (Stuttgart 1997) 85.

⁴⁵ Bosworth, *Conquest and Empire*, 281, 282.

⁴⁶ Dreyer, 'Heroes, Cults and Divinity', 219-221.

⁴⁷ Bosworth, *Conquest and Empire*, 287; Siegfried Lauffer, *Alexander der Große* (Darmstadt 1993) 186, 187.

⁴⁸ Plu., *Alex.*, 3.3.

stond. Er was een grote cultus voor Herakles. Alexander identificeerde zichzelf met Herakles en probeerde ook Herakles' daden te imiteren en te overtreffen. Eén mogelijkheid is dus dat de culten voor Alexander en Herakles zijn samengevoegd op het Herakleion. Een andere mogelijkheid is dat onder Alexanders bewind het Herakleion en de cultus voor Herakles flink zijn uitgebreid omdat Alexander Herakles een belangrijke godheid vond. De extra uitbreidingen kunnen dus gebouwd zijn van Macedonisch geld. De mogelijkheden kunnen ook gecombineerd worden. Alexander kan het heiligdom namelijk ook hebben uitgebreid omdat hij daar zelf ook vereerd werd samen met Herakles. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen en het blijft een eigen interpretatie.

Alexander de Grote identificeerde zichzelf dus met Herakles, en Herakles speelde een rol in het leven van Alexander de Grote. Hij heeft misschien de culten van Herakles en zichzelf samengevoegd, of meer aandacht en geld besteed aan de uitbreiding van het heiligdom voor en de cultus van Herakles. Het is echter te zwart-wit gesteld dat Alexander de Grote alleen Herakles belangrijk vond en hem vereerde als de belangrijkste godheid in zijn leven. Er is volop bewijs dat Alexander zich ook identificeerde met andere goden, zoals duidelijk is geworden in dit hoofdstuk.

Conclusie

In dit onderzoek stonden de rol van Herakles en het Herakleion op Thasos in het leven van Alexander de Grote centraal. De rol van Herakles in de Macedonische religie is lastig aan te tonen, aangezien de Macedoniërs graag af wilden van hun imago als barbaren en gezien wilden worden als volwaardige Grieken. Hiertoe namen de Macedoniërs veel Griekse cultuurelementen over en is het lastig aan te tonen welke elementen uit de religie Macedonisch en welke Grieks zijn. Herakles spreekt tot de verbeelding van veel mensen. Zo ook in de oudheid. In Griekenland en ver daarbuiten waren verschillende culten voor Herakles, waar hij werd vereerd als *heros* en/of als godheid. In Macedonië bestond ook een cultus voor Herakles. Het bekendste heiligdom van Herakles in Macedonië, het Herakleion, ligt op het eiland Thasos. Over dit heiligdom bestaan nog veel onzekerheden. Wat vaststaat is dat er een cultus is geweest voor Herakles. De eerste mensen die op Thasos aankwamen, de Phoeniciërs, bouwden een klein heiligdom voor hun god Melqart, die later werd geïdentificeerd met Herakles. De Parische kolonisten die vervolgens in de zesde eeuw voor Christus Thasos koloniseerden, breidden het heiligdom uit en vereerden hun god Herakles. De culten voor Herakles en Melqart zijn in deze periode waarschijnlijk samengesmolten tot één cultus voor Herakles.

Ten tijde van Alexander de Grote werd Herakles vereerd. In de vierde eeuw voor Christus werd Thasos veroverd door de Macedoniërs en het Herakleion werd in deze periode en in de eeuwen daarna sterk uitgebreid met nieuwe gebouwen. Het geld voor deze gebouwen kwam waarschijnlijk bij de Macedoniërs vandaan. Waarom werd het heiligdom zo sterk uitgebreid in deze periode? Een mogelijke verklaring is dat Alexander de Grote het heiligdom zo belangrijk vond dat hij vond dat het uitgebreid moest worden. Hij vond Herakles waarschijnlijk een belangrijke god. Dit is een logische verklaring, want Alexander identificeerde zichzelf met Herakles en wilde zijn daden imiteren en zelfs overtreffen. Er bestonden verschillende culten voor Alexander de Grote zelf en het is mogelijk dat de cultus voor Alexander op Thasos is samengesmolten met de cultus voor Herakles. Om die reden kan Alexander het Herakleion ook uitgebreid hebben, aangezien Herakles een belangrijke god voor hem was en Alexander mogelijk zelf ook werd vereerd op het Herakleion. De rol van het Herakleion in het leven van Alexander is dus niet met zekerheid aan te tonen, maar de mogelijkheid dat Alexander de cultus voor zichzelf en voor Herakles heeft samengevoegd op Thasos is een aannemelijke verklaring. De verklaring dat Alexander het heiligdom uitbreidde omdat hij Herakles zo belangrijk vond, is ook aannemelijk.

Alexander de Grote werd namelijk geassocieerd met en vereerd als verschillende godheden, waaronder Herakles. Herakles was echter niet de enige godheid met wie Alexander zichzelf identificeerde. Andere bekende goden zijn bijvoorbeeld Achilles, Artemis en Hermes. Tevens werd Alexander opgevoed als zoon van Zeus. Alexander probeerde de daden van deze godheden en *heroën* te benaderen en soms zelfs te overtreffen. Hij liet zichzelf ook graag afbeelden als godheid en kleepte zich dan in gewaden die geassocieerd werden met de goden.

Dat Alexander de Grote zichzelf alleen identificeerde met en vereerd werd als Herakles is te zwart-wit gesteld. Hij liet zich ook graag vergelijken met andere godheden en *heroën*. Herakles speelde wel een belangrijke rol in Alexanders leven. Zo identificeerde Alexander zich voortdurend met Herakles en probeerde hij Herakles' daden te imiteren en te overtreffen. Tevens was het Herakleion blijkbaar ook belangrijk voor Alexander de Grote, aangezien het heiligdom sterk werd uitgebreid tijdens Alexanders regeringsperiode. Het is niet aan te tonen of Alexander en Herakles samen werden vereerd in een gedeelde cultus of dat zij in twee culten naast elkaar bestonden. Of Alexander het Herakleion alleen uitbreidde omdat hij Herakles zo belangrijk vond of omdat hij er zelf

ook werd vereerd, is tevens niet met zekerheid te zeggen, maar het kan een verklaring zijn voor de uitbreiding van het Herakleion. Herakles en het Herakleion speelden kortom een rol in het leven van Alexander de Grote. Herakles moest deze positie echter delen met andere godheden en *heroën*. Vooral Dionysus en Achilles wedijverden met Herakles om de belangrijkste positie in het leven van Alexander de Grote. Herakles was zeker niet één van de velen, maar hij moest zijn positie wel delen met anderen.

Literatuurlijst

- Bergquist, Birgitta, *Herakles on Thasos. The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for His Sanctuary, Status and Cult Reconsidered* (Uppsala 1973).
- Borza, Eugene N., *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon* (Princeton 1990).
- Bosworth, A.B., *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great* (Cambridge 1988).
- Burkert, Walter, *Greek Religion. Archaic and Classical*, translated by John Raffan (Oxford 1985).
- Heckel, Waldemar, and Lawrence A. Tritle (eds.), *Alexander the Great. A New History* (West Sussex 2009).
- Hekster, Olivier en Corjo Jansen (red.), *Constantijn de Grote. Traditie en verandering* (Nijmegen 2012).
- Huttner, Ulrich, *Die Politische Rolle Der Heraklesgestalt im Griechischen Herrschertum* (Stuttgart 1997).
- Lauffer, Siegfried, *Alexander der Große* (Darmstadt 1993)
- Launey, Marcel, *Études Thasiennes. Le Sanctuaire et le Culte D'Hérakles à Thasos* (Paris 1944).
- Pouilloux, Jean, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos* (Paris 1954).
- Salviat, François, *Guide de Thasos* (Athens 2000).
- Seibert, J., *Alexander der Grosse* (Darmstadt 1994).
- Stafford, Emma and Judith Herrin (eds.), *Personification in the Greek world: From Antiquity to Byzantium* (Hampshire 2005).
- Wees, Hans van, 'Heroes. Theseus, Tragedy and the Athenian Empire', *The Classical Review* 2 (1999) 484-486.

Bronnen

- Herodotus, boek 8, paragraaf 137.
- Herodotus, boek 5, paragraaf 22.
- Plutarchus, *Lives of Alexander*, boek 3, paragraaf 3.
- 'Hercules (1997)', <http://www.imdb.com/title/tt0119282/> (datum laatste wijziging onbekend), geraadpleegd 15 februari 2013.
- 'Hercules: The Legendary Journeys (1995-1999)', http://www.imdb.com/title/tt0111999/?ref=fn_al_tt_2 (datum laatste wijziging onbekend), geraadpleegd 27 februari 2013.

Afbeeldingen

- Herakles
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hercules_Musei_Capitolini_MC1265_n2.jpg
- Alexander de Grote
<http://www.griekenland-info.nl/alexander-de-grote.html>
- Herakles met leeuwenhuid
[http://www.rmo.nl/collectie/zoeken?object=Vst+\(geel\)+7](http://www.rmo.nl/collectie/zoeken?object=Vst+(geel)+7)
- Herakles' gevecht met de leeuw
http://www.hermitage.nl/nl/tentoonstellingen/alexander_de_grote/hogtepunten.htm

- Thasos
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:GR_Thassos.PNG
- Herakleion, afbeelding I t/m IV
Bergquist, *Herakles on Thasos. The Archaeological, Literary and Epigraphic Evidence for His Sanctuary, Status and Cult Reconsidered* (Uppsala 1973), 40, 42, 46, 51.
- Herakleion, foto
R. Strootman, 8 april 2013
- Alexander de Grote als Herakles, munt
<http://www.mundus-reizen.com/pages/ZO-Anatolie/Nemrut/Voorvaderen.html>